

Hegedűs Rita

Feladat, gyakorlat – nyelvvizsgáztatási tapasztalatok a magyar mint idegen nyelv területén*

1. A vizsgáztatás, a tudásszint mérése időről időre előtérbe kerül. Sokszor az a benyomásunk, hogy bizonyos esetekben túlzottan is: a nyelvvizsgák körüli viták nemegyszer háttérbe szorítják a felkészítés szempontjait. Különösen így van ez napjainkban, amikor az Európai Unióhoz való csatlakozás ezen a területen is új feladatok elé állít minket. A mérhetőség kérdése elválaszthatatlan a tanítástól, mivel a megszerzett ismereteket állandóan ellenőrizni kell. Része az oktatási folyamatnak, ugyanakkor egyre speciálisabb ismereteket, felkészülést, technikákat kíván. Ugyanúgy, ahogyan a közoktatásban, itt is felmerül: ugyanazok tartják-e kézben az oktatás tervezését, a tényleges lebonyolítást és a vizsgáztatást, vagy az egyes területeket külön szakemberek vegyék kézbe immár specializáltabban; természetesen biztosítva az állandó kapcsolatot.

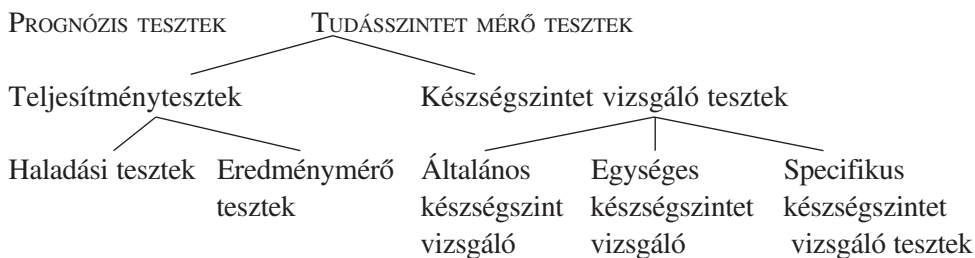
A magyar mint idegen nyelvvel (MID) szemben – amely köztudottan kis terület, kevés diákkal és vizsgázóval – napjainkra ugyanolyanok lettek az elvárások, mint a nagy nyelvekkel szemben. Ez egyrészt jó, mivel a tudásszint mérése (elvben) objektívvá válik, tehát a megszerzett minősítés egyenértékű lehet bármely nagy nyelv bizonyítványával. Másrészt korántsem igaz az esélyegyenlőség: a piacorientált világban kevés vizsgázó esetén lényegesen kisebb összeg fordítható a vizsgáztatással kapcsolatos alapkutatásokra, a módszertani kutatásokra, a pretesztelésekre, a vizsgaanyagok kellő, többlépcsős ellenőrzésére stb. Így több a hibalehetőség, a vizsgarendszerekben több a zökkenő.

Tevékenységem során több MID vizsgarendszerrel kerültem kapcsolatba: vizsgáztatok, s az előkészítésben is részt vettem az ECL és az Origo esetében, alkalmam nyílt közelebből elmélyedni a BME szakmai nyelvvizsgarendszerében, s ami a legfontosabb: éppen 21. esztendeje évről évre készíték szigorlati vizsgaanyagokat és vizsgáztatok az ELTE-n és a hozzá kapcsolódó intézményekben. Az itt következő áttekintésben az írásbeli vizsgaanyagokkal kívánok foglalkozni. Szeretném felhívni a figyelmet a felmerülő, nemegyszer makacsul visszatérő problémákra, s az esetleges megoldási lehetőségekre. Mivel e kérdéskörben igencsak érintett vagyok, még a látszatát is szeretném elkerülni annak, hogy bármely vizsgarendszert általánosan,

* A XII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus (Szeged, 2002. március 27–29.) *Magyar mint idegen nyelv* szekciójában tartott előadás írott szövegváltozata

egészében minősítsek. Épp ezért a felhozott autentikus példákat nem nevesítem, mivel célom nem a megbélyegzés, hanem a figyelemfelkeltés, a jobbítás szándéka. (Nem beszélve arról, hogy a negatív példák egy része a saját, korábbi vizsgaanyagaimból származik.)

2. A legfontosabb tesztípusokat (Némethné 1998: 18-19.) a következő ábra mutatja:

A következőkben a *készség szintet mérő tesztekkel* foglalkozunk, de épp az előkészítő tanári munkára való tekintettel utalunk az *eredménymérő tesztekre* is.

A készség szintet mérő tesztek szummatív jellegűek, konkrétan nem támaszkodnak semmiféle meghatározott tananyagra, tantervre, ugyanakkor magától értetődik, hogy mivel a vizsgáztatás valamilyen módon az oktatási folyamat része, tehát mégiscsak rendelkezniük kell(ene) egy, az oktatás és számonkérés szempontjai szerint meghatározott normarendszerrel. „Egy teszt formáját és tartalmát jelentős mértékben meghatározza az a nyelvelmélet, tanítás- és tanuláselmélet, amelyet a teszt készítője elfogad, vagy a használatban lévő tankönyvek és tanmenetek képviselnek (konstruktív validitás)” (uo. 7.). Éppen a fent vázolt „kis nyelvi” jellegből fakad, hogy a forgalomban levő tankönyvek haladási menete ugyan hasonló, néhány esetben fedi is egymást, de pontosan mégsem rendelhető hozzá egyik nyelvvizsgarendszer elvárásaihoz sem. Van ugyan egy *Küszöbszint*ünk, amely a területnek végeredményben egyetlen szintmeghatározója, de ez egyrészt egyértelműen az angol verzió magyarítása (ezzel egyáltalán nem akarom az érdemét kisebbiteni, hisz ez volt a célja, mint ahogyan minden, az EU-hoz tartozó nyelv ezt tette); másrészt a gyakorlatban is működő, akkreditált nyelvvizsgák egyik szintjével sem esik egybe. Az egyes intézmények belső nyelvvizsgálóinak szintjével természetesen itt nem foglalkozunk; az általános, mindenki számára elérhető nyelvvizsgák esetében viszont alapkövetelménnyé kellene tenni a szintek követelményrendszerének pontos, egyértelmű leírását, s e leírás hozzáférhetőségét.

2.1. A *készség mérő tesztek* magukban foglalják a különböző készségek teljes kombinációját (írás, olvasás, beszéd-készség, hallás utáni megértés, fordítási kész-

ség, nyelvtani tudás, szókincs; vö. uo. 19.). A hazánkban akkreditált nyelvvizsgák ebbe a körbe tartoznak, az utóbbi évek vívmánya a MID területén, hogy a fordítás kikerült ebből a körből, s a nyelvtani készséget nem minden esetben méri külön alteszt (ECL). Egyre elterjedtebbé válnak a *specifikus készségszintet* vizsgáló tesztek, amelyek a nyelvi készségeket már első lépésben azon a területen mérik, amelyen a vizsgázó később alkalmazni fogja. Végeredményben ide tartoznak a *szakmai nyelvhasználatot mérő tesztek*, amelyeknél a legalapvetőbb problémát ismételten csak az okozza, hogy nincsenek kítűzve a szakterület határai. Túl tág szakterület esetén kérdéses, hogy van-e olyan része a nyelvhasználatnak, amelynek mentén összefoglalható lenne az adott terület közös nyelvi alapja, meghatározható-e egyáltalán a közös követelményrendszer. Ugyanakkor az is biztos, hogy kisszámú vizsgázó esetén financiálisan lehetetlen egy túlságosan tág szakterület felosztása.

2.2. A konkrét példák előtt vegyük szemügyre a jó teszt három alapkritériumát:

- **validitás**
- **reliabilitás**
- **praktikusság.**

A **validitás** (értékelhetőség) „... azt fejezi ki, hogy a teszt azt méri-e, amire eredetileg készült” (Lado 1961).

A **reliabilitás** (megbízhatóság) kritériumából a jelen dolgozat azt vizsgálja, hogy az adott tesztütemben vizsgált terület fontossága összhangban áll-e az értékeléssel.

A **praktikusság** szempontjából azokat az eseteket emelném ki, amikor az adminisztratív lebonyolítás előnyt élvez a tudásszint mérésével szemben.

A nyelvtani ismeretek a tényleges nyelvhasználatban sohasem direkt módon jelennek meg, hanem a négy nyelvi készségen keresztül. Hiányuk ugyanakkor veszélyezteti a nyelvhasználatot. Ennek alapján van létjogosultsága annak a nyelvvizsgának, amely a nyelvtani tudást integráltan, valamely nyelvi készség ellenőrzésekor veszi figyelembe – például az írásbeli és szóbeli szövegalkotási feladatokat nyelvhelyességi szempontból is értékeli (ECL) –, de annak is, amely külön nyelvismereti feladatsort állít össze. A nyelvismereti feladatsor (pl. Origo) tipikus feladattípusai az *alkotás és felismerés* nagy kategóriába oszthatók be. *Alkotás* a rövidebb-hosszabb kiegészítés, a behelyettesítés, mondatok összekapcsolása stb., *felismerés* a hibakeresés, a feleletválasztás, az adott elemekkel történő kiegészítés stb. Kétségtelen, hogy a legpraktikusabbak a felismerés típusú feladatok, mert csak megadott alternatívák jöhetnek szóba, így könnyebben értékelhetők. Elég, ha kellő gondossággal állítja össze a tesztkészítő a feladatot, s valóban csak annyi a helyes megoldás, amennyit tényleg várunk.

3.1. A következő két tesztfeladat középfokú, s a feladatválasztós kategóriába tartozik:

1. Jelölje a helyes megoldást! (7)

- 1.a. Minden hús meg lett éve.
- b. Megettünk minden húst.
- c. Minden hús lett megenni.
- d. Minden húst megettük.

A teszt készítőjének minden tesztütemnél szem előtt kell tartani, hogy valójában milyen jelenséget akar ellenőrizni. E példában a határozatlan–határozott ragozásra kérdez rá, emellett véletlenül vagy szándékosan (az nem derül ki) létrehoz egy határozói igenév + létigés predikatív szerkezetet, amely furcsa, szokatlan, de a helyességét vagy helytelenségét illetően nyelvészeink nem értenek egyet.

- 2.a. Meg kellek örülni a zajtól!
- b. Kell megörülnöm a zajtól!
- c. Meg kell örülni a zajtól!
- d. Meg kell örülök a zajtól!

A feladat a *kell* komplex problémáját ragadja meg: az infinitívusz ragozását és szórendet. Bizonyos szempontból félrevezető, hogy éppen a helyes mondatban nem ragozott az infinitívusz. A feladat elfogadható, de a „rosszindulatú feladatok” kategóriájába tartozik.

A *kell* kényes pontja a nyelvtannak, s igencsak megnehezíti a tesztkészítő feladatát. Morfológiai, szintaktikai nehézségei mellett szórendje is szolgálhat meglepetésekkel – s ez be is következett egy felsőfokú teszt egyik ütemében:

2.

1. Tejet kell vennem.
2. Kell tejet vennem.
3. Tejet vennem kell.

A tesztütem készítője már rájött, hogy csínjában kell bánni a *kell*-l: érdekesebb az ellenkező végén megközelíteni a dolgot, és inkább a hibás megoldásra kell rákérdezni. Hogy törekvése mégsem volt sikeres? Valószínűleg elfeledkezett arról az alaptételről, hogy hibás mondat nincs, csak szegényes fantáziájú magyartanár. (Természetesen itt csak a szituatív, nem grammatikai hibákra gondolhatunk. Ebben az esetben a szórendet erőteljesen vezérli a beszédszituáció.)

Hosszú órákon keresztül lehetne értekezni a tagadás különböző módozatairól, miközben hangsúlyozhatnánk a magyar nyelv utolérhetetlen pontosságát, a kiapadha-

atlan lehetőségeket, amellyel érezteti a szituációk közötti legapróbb különbségeket is – de melyik választ fogadjuk el helyesnek?

3.

VII. Tagadja az aláhúzott mondatrészét!

Mindenki elindult a munkahelyére.

megoldási lehetőségek:

Senki sem indult el ...

Nem mindenki indult el ...

Egyik(ü/n/k) sem indult el...stb.

Úgy látszik, felsőfokra egyre nehezebb nyelvtani tesztet készíteni. Ez a felismerés annyira megtépázta a tesztkészítők önbizalmát, hogy egyetlen biztos pontnak az összetett mondatok utaló- és kötőszavait tartják:

4. Jelölje a helyes megoldást! (10)

<p>... elmentél, itt nem változott semmi.</p> <p>a. Mióta b. Mint c. Mire föl d. Amint</p>	<p>Azt kérték a gyerekek, ... holnap az állatkertbe.</p> <p>a. megyünk el b. elmegyünk c. menjünk el d. elmenjünk</p>
<p>Azóta, ... megismertem, mindig rá gondolok.</p> <p>a. minthogy b. mint c. hogy d. bár hogy</p>	<p>... ideje, hogy hazamenjünk.</p> <p>a. Legfőbb b. Nagy c. Fő d. Legjobb</p>
<p>... fogadjunk, hogy az Internazionale nyeri a mai meccset?</p> <p>a. Mihez b. Miről c. Mi d. Mibe</p>	<p>... itt láttunk, sok jó ötletet meríthettünk.</p> <p>a. Attól, amint b. Abból, amit c. Attól, amit d. Abból, amelyet</p>
<p>... , de a fiam nem hasonlít senkire.</p> <p>a. Habár furcsa is b. Bármilyen furcsa is c. Bár furcsa is d. Bármilyen is furcsa</p>	<p>... jössz, szívesen látlak!</p> <p>a. Bár b. Valaha c. Amikor csak d. Valamikor</p>

A feladat rendkívül jól ötvözi a különböző alárendeléseket a vonzatokkal; ugyanakkor zavaró, hogy a tíz pontos tesztütemből három megoldása valamilyen időhatározói alárendelés, s ugyanez disztraktorként még kétszer megjelenik.

Főként idiómákkal foglalkozik az ugyanebbe a tesztbe tartozó 5. sz. feladat.

5. Jelölje a helyes megoldást! (5)

Szegény, mint ... a. a templom egere b. a ma született bárány c. aki kettőig sem tud számolni d. a kutya vacsorája	... kellett körbejárni a tornatermet. a. Négy láb b. Négy kéz c. Négy kéz és láb d. Négykézláb	... jobbkor nem jöhettél volna! a. Soha b. Sohasem c. Sose d. Sem
Nem igazi barát az, aki, ha baj van, ... hagyja a társát. a. vajban b. cserben c. pechben d. szabadon	Jobb ma egy ... , mint holnap egy ... a. véreb...túzok b. veréb...túzok c. túzok...galamb d. csirke...pulyka	

Mindenképpen tisztázni kellene, milyen mértékben jelenhet meg ez egy nyelvismereti tesztben; s ennek semmiképpen sem szabadna meghaladnia az anyanyelvek által használt arányt (reliabilitás kérdése).

Az időhatározói alárendelések gyakran megréfkálják a tesztírókat, akik valamilyen okból azt hiszik, hogy produktív mondatkiegészítési feladat készítésére alkalmasak.

6. Egészítse ki az alábbi mondatokat!

1. ... beléptem az ajtón, rögtön észrevettem, hogy idegen járt a lakásban.
2. ... elkészült a sütemény, a gyerekeim rögtön megették.
3. ... elköltöttem a pénzem, megláttam egy gyönyörű táskát, de már nem tudtam megvenni.
4. ... beteg, nem tud aludni.
5. ... hazaérek, megírom a levelet.
6. ... elkészült a munkájával, hazautazott.
7. ... szólt a zene, mindenki beszélgetett.

8. ... hazajössz, hívj fel telefonon.
 9. ... kiolvasta a könyvét, elaludt.
 10. ... elindultunk, elkezdett esni az eső.

A legválasztékosabb kötőszók tarka sokaságát várva erőteljesen csalatkozott a feladat készítője, amikor a leleményes vizsgázók elintézték egy odavetett *amikorral*. Valószínűleg az sem segített volna, ha megad több kötőszót, mert a legtöbb mondatot akkor is legalább kétféleképpen lehetett volna kiegészíteni. Ekkor úgy járt volna, mint a 7. feladat szerzője:

7. Válassza ki a hiányzó kötőszót!

(1. mégis, 2. mégsem, 3. hiszen, 4. ezért, 5. így, 6. ugyanis, 7. pedig, 8. tehát)

Nem készültem, ... jól vizsgáztam.
 A gyerek meggyógyult, ... elmehet kirándulni.
 Ne sírj, ... nem történt semmi baj!
 Sokat tanultam, ... mentem át a vizsgán.
 Nem ment át a vizsgán, ... sokat tanult.

A lehetséges több megoldás miatt gyakorlatilag lehetetlenné válik az értékelés – tehát itt a praktikusság szempontja sérül meg alaposan.

Csak egy megoldása van a következő mondatoknak; a feladat a grammatikának lényeges részét, az egyeztetést érinti.

8. Egyeztesse a mondatokban az alanyt és az állítmányt!

Pl. A tanár és a diákok ... (*elmege kirándulni*). [A tanár és a diákok elmennek kirándulni.]

Te és én ... / Mi és te... / Vagy te, vagy én... / Sem én, sem ők ... / Péter és Anna...
 A kutya és a macska... / Az iskola táncsoportja ... / Az iskola táncosai...
 Nemcsak mi, hanem ti is... / Nemcsak én, hanem a mama is...

A szám és személy szerinti egyeztetés nagyon sok nyelvben univerzális kategória, tehát ez nem jelent a vizsgázónak igazi nehézséget. Ismét a megbízhatóság szenved csorbát.

Hasonlóan a 2. sz. feladatrészelethez megint megrétfálya a tesztíró a szórend: az egyik ütemnek nincs megoldása – minden szórendi variáció helyes:

9.a

Csak az előadáson vettünk részt. Csak vettünk részt az előadáson. Csak mi vettünk részt az előadáson.	Hamarosan odaérek. Hamarosan érek oda. Odaérek hamarosan	Későn indultunk el. Későn elindultunk. Indultunk későn el.
Mari is jött el. Mari is eljött. Eljött Mari is.	Gyorsan megitta a sörét. Gyorsan itta meg a sörét. A sörét gyorsan itta meg.	

Tehát a fenti feladatsor maradjon meg gyakorlatnak, s helyette vizsgáztatásra használjuk inkább a **9.b-t**:

Mindenki eljön a kirándulásra. Mindenki jön el a kirándulásra. Mindenki jöjjön el a kirándulásra.	Csak én mentem el úszni. Csak én elmentem úszni. Csak úszni mentem el.
Hová a busz érkezik? Hová érkezik a busz? A busz hová érkezik?	A kutya rögtön szaladt el. A kutya rögtön elszaladt. A kutya szaladt el rögtön.
Budapest elterül a Duna két partján. Budapest terül el a Duna két partján. Budapest a Duna két partján terül el.	

Valóban produktív, egyszerre akár többféle grammatikai ismeretet, valamint lexikai ismeretet ellenőriz a következő feladat:

10.a. Fejezze ki másként a kiemelt szavakat / szerkezeteket!

Ne fecsérelej el annyi időt ezzel a felesleges munkával!

Ezzel a lépésével *eljátszotta az utolsó lehetőségét is*.

Ne dúld fel ezt a békés családi estét!

Jól kisírta magát.

A gyerek *felmérgeztette* az anyját.

Hirtelen *elkezdett nevetni*.

Nagyon *elkezdett fájni a feje*.

Elmélyülten olvasott.

*Szerелеmmel megszeretett valakit.
Mások dolgoznak, abból él.*

Látjuk, hogy a vizsgázóknak alapvetően igekötős igék szinonimáit kell megkeresniük. Az igekötős ige néhol képzett alakban, különböző módokban és időkben szerepel. Javítása azonban sok időt vesz igénybe. Praktikusabb, de egyszerűbb ennek „tesztelésített” változata:

10.b. Melyik igekötős ige illik a mondatba?

Mielőtt színházba megyek, mindig	(kifest, lefest, befest)	magam.
Tavasszal	(elültet, felültet, kiültet; ők)	a virágokat az erkélyre.
Bell	(kitalál, megtalál, feltalál)	a telefont.
A háború után a Magyarországon élő németeket	(kitelepít, letelepít, betelepít)	
A szakember tevékenységét mindenki	(elismer, kiismer, felismer)	
A rád bízott pénzzel	(elszámol, kiszámol, felszámol)	!
Ebben az idegen városban nem	(elismer, felismer, kiismer)	magunkat.
Az üzletünk tönkrement, ezért	(elszámol, kiszámol, felszámol)	
Az egész városban	(felépít, kiépít, beépít)	a telefonhálózatot.
Végre	(felépít, kiépít, beépít)	a mellettünk levő üres telket.

Tipikus gyakorlat a határozott-határozatlan tárgy megkülönböztetésére a következő:

11.a. Húzza alá azokat a tárgyakat, amelyekkel az ige helyes szerkezetet alkot!

szeretlek	téged, engem, minket, a szomszédot, valakit, titeket
felhívunk	minket, valakit, mindenkit, titeket, Önöket
ismerjük	Önt, Önöket, téged, valamelyiket, egymást
megkerestek	engem, Jánost, őket, valakit
zavartok	titeket, a tanárt, egymást, bárkit
látják	engem, bárkit, bármelyiket, téged

Így fest „tesztütemesítve”:

11.b. Melyik tárgyjal alkot helyes szerkezetet az ige?

szeretlek	valakit titeket
felhívunk	valakit minket
ismerjük	téged egymást
megkerestek	őket engem
zavartok	titeket bárkit
látják	bárkit bármelyiket

A kötőmód problémája már előfordult a 4. feladat egyik ütemében (*állatkert*), viszonylag egyszerű szituációban, grammatikailag jól meghatározható szabályok szerint alkalmazva. Sokkal összetettebben, erősen szituációfüggően, tehát grammatikailag kevésbé megmagyarázhatóan jelenik meg a következő feladatban – tehát maga a feladat-megjelölés, de az értékelés is bonyolultabb:

12. Fejezze be a mondatokat!

Kérdezd meg, hogy ... (indul a déli vonat)

Szólj Péteréknek, hogy ... (elmosogatnak)!

Fontos, hogy ... (tanulmányozom a szakirodalmat).
 Nem tudom, hogy ... (felveszem az új kalapomat).
 Megkérték a tanárt, hogy ... (megmutatja a feladatot).

13. számú példánk valóban szerencsétlen: a rosszkedvű tesztíró úgy gondolta, hogy megtornásztatja az elpuhult vizsgázók fantáziáját, s a kiegészítéses feladatból gondosan kiirtott minden támpontot:

Egészítse ki az hiányos szöveget (a szöveg egy magyar nyelvi program hirdetése)

Kezd... szint... intenzív kurzus

– A program... azok... ajánljuk, akik aránylag rövid ideig tart..., de koncentrálnak..., hat... munkával kíván... a magyarnyelv-tanulás kezd... szakasz... túljut.

A tanfolyam cél..., hogy olyan eszközrendszer birtok... juttat... a tanulók..., amely segítség... sikerrel kezel... a célnyelvi környezet... előfordul... kommunikáció... szituációk..., képesek a nyelv alapstruktúráit tartalmaz... szövegek megértés... írás... és olvasás... .

A tanfolyam vég... megszerez... nyelvtudás lehet... teszi, hogy a tanulók magasabb szint... folytat... magyarnyelv-tanulás... .

3.2. Nem véletlen, hogy akár pozitív, akár negatív példáink kisebb részben a közép-, többségükben a felsőfokú tesztekben valók. Sokkal könnyebb alacsonyabb tudásszintet mérő feladatokat összeállítani, hisz ezekben a grammatika segítségével kifejezhető, leírható. Nehezebb a helyzet magasabb szinteken, ahol a szituációk vezérlik az oppozíciókat. Nemegyszer előfordul, hogy két grammatikailag helyes megoldás közül kell választani, de az adott helyzetben csak az egyik használható. Ehhez a vizsgázónak pontosan ismernie kell az adott nyelvi egység összes funkcióját, s fel kell ismernie, hogy mely grammatikai funkcióval azonosítható az adott helyzet. Tehát vizsgáztatási tapasztalataink is a **funkcionális megközelítés** fontosságát támasztják alá.

IRODALOM

NÉMETHNÉ HOCK Ildikó (1988): *Idegen nyelvi méréstechnika*. Veszprémi Egyetemi Kiadó, Veszprém
 LADO, R. (1961): *Language Testing*. Longman